

Kuva: Kärkkäälän kyläseura

KÄRKKÄÄLÄN LUONTOPOLKU JA KORHOLANKOSKET

Opetuskäyttö

Kärkkäälän kylän historiaa ja Korholankoskien luontoa esittelevä n. 2 km pitkä luontopolku. Valtakunnallisesti merkittävä maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rantojensuojeluohjelman kohde sekä [Vanginveden Natura 2000 -aluetta](#). Kalastuspaikka.

Kuvaus

Luontopolku kiertele Kärkkäälän kylän kulttuuriympäristössä ja Korholankoskien osin kosteikkoisilla rannoilla. Polku lähtee Hannulankoskien luota ja päättyy vesireitin yläjuoksulla Keski-senkoskelle. Koskijakso kuuluu Rautalammin vesireittiin. Koskijaksolle on tehty virtavesi- ja kalatiekunnostukset. Villi järvitaimenkanta on alueen tutkimuskohteena.

Opastettu reitti tarjoaa luonnonkauniita elämyksiä ja johdattaa kulkijan kylän monivaiheiseen historiaan ja alueen luontoon. Korholankosken ympäristössä on yhä nähtävissä merkkejä entisajan elämästä. Rantaruovikko on mieluista elinympäristöä monille kasvi- ja eläinlajeille.

Keskisenkosken luontaisia saalislajeja ovat taimen, harjus, hauki sekä siika. Istukaslajeina ovat siika sekä taimen. Sallittuja kalastusmenetelmiä koskessa ovat perhokalastus, uistelu sekä heittokalastus. Lukkarilampi on myös kalastuspaikka, johon myydään lupia. Virta on melontakelpoinen. Vanginvirralla Keski-senkosken pohjoispuolella virran vastarannalla toimii kalanviljelylaitos.

Opasteet ja varusteet

Polku on merkattu punaisella maalilla puihin tai maahan lyötyihin keppeihin. Kosteimmilla paikoilla on pitkospuut. Maasto voi olla paikoin muuallakin märkää, joten kannattaa varautua kulkemiseen kumisaappain. Keski-senkoskella on laavu, kota ja puucee, Hannulankoskella rantautumispaikka sekä laavu.

Luontopolkuesitteitä, jossa on kartta, on Hankasalmen keskustan matkailuinfopisteessä Nelli-Ellissä. Valtakunnallisen rantojensuojeluohjelman vuoksi kulkijaa pyydetään liikkumaan alueella hiljaa ja luontoa kunnioittaen. Lisätietoja Hankasalmen kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

Saavutettavuus

Kohteen löytää kulkemalla tietä nro 641 Hankasalmen kirkonkylältä Kärkkäälään, n. 20 km luoteeseen. Auton voi jättää joko kyläkaupan läheisyyteen, entisen nuorisoseurantalons pihalle tai Keski-senkosken yläpään. Opastetun kävelyreitin varrella voi poiketa [Korholan tilan](#) Kahviaitaan kahville sekä tutustumaan aitan aarrenäyttelyyn. Korholan tilan kautta voi hankkia myös kalastuslupia ja vuokrata veneitä.

Lähteet

[Luontoretelle Keski-Suomeen, Hankasalmi](#)
[Hankasalmen kunta](#)
<http://www.kalapaikka.net/Keskisenkoski>

Kuva: Korholan tila

SUOJÄRVEN LINTUTORNI

Opetuskäyttö

Kärkkäälässä sijaitseva erämainen suorantainen järvi, vesi- ja suolinnusto, teeren soidinpaikka.

Kuvaus

Kärkkäälässä on kuusi pientä järveä, joista Suojärvi on kylän omalla päätöksellä päätetty säilyttää lintujärvenä, jonka rannalla on myös lintutorni. Suojärveä on laskettu kaksi kertaa, ensimmäisen kerran 1800-luvulla ja myöhemmin 1950. Mutasoiden ympäröimä lampi on noin metrin syvyinen, pohjaliejua on jopa kuusi metriä. Avara ja asutuksesta kaukana oleva lammen jää veti soitimellaan olevia teeriä paikalle aikoinaan jopa satamäärin. Nyttemmin määrät ovat vähentyneet. Vakinaisesti lammella pesii 24 lajia, satunnaisesti pesiviä on neljä. Muutoaikoina linnut käyttävät lampea myös levähdyspaikkana. Linnustoon kuuluu myös havumetsien lajeja, kuten teeri, puukiipijä, pyy, käpytikka ja palokärki. Vaikuttavin lintuelämys lienee teeren kevättalvinen soidin.

Vakinaisesti pesiviä lintuja: joutsen, tavi, heinäSORSA, haapana, jouhisorsa, telkkä, naurulokki, puukiipijä, käpytikka, palokärki, pajusirkka, metsäkivinen, laulurastas, punakylkirastas, pajulinu, teeri, liro, metsäviklo, isokuovi, töyhtöhyppä, taivaanvuohi, närhi, pyy ja peippo.

Satunnaisesti pesiviä: lapasorsa, tukkasotka, kalalokki ja valkoviklo.

Vierailijoita: riekko, kaakkuri, silkkiuikku, suokukko ja saalistavia haukkoja

Saavutettavuus ja varusteet

Suojärvi sijaitsee Kärkkäälässä. Autolla sinne pääsee Hankasalmentä tietä 641 noin 16 km pohjoiseen Konnevedelle päin, jonka jälkeen on vasemmalle tienviitta "Ranta-Keurula". Auton voi jättää liittymän tuntumaan. Liittymää vastapäätä lähtee polku tornille, jonne on matkaa parisataa metriä.

Luontopolkuesitteitä, joissa on kartta, on Hankasalmen keskuksen matkailuinfopisteessä Nelli-Ellissä. Lisätietoja Hankasalmen kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

Lähteet

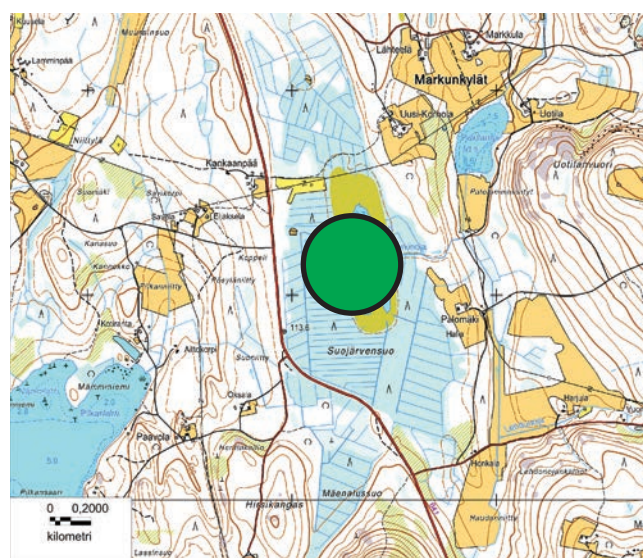
[Hankasalmen kunta](#)

[Luontoretelle Keski-Suomeen, Hankasalmi](#)

[Keski-Suomen lintupaikat, Hankasalmi](#)

Kärkkäälän kylä: <http://www.karkkaala.com>

Kuvat: Tuomo Pihlaja

LEVÄSENLAMMEN LINTU- TORNI JA LUONTOPOLKU

Opetuskäyttö

Rehevä lintujärvi, naurulokkiyhdykunnat, harvinaisuus lieju-
kana.

Kuvaus

Leväsenlampi tai Levänen on rehevä ja matala lintujärvi, jon-
ka rannalla on lintutorni. Lammen länsipuolella olevilla pelloil-
la on usein yölaulajia. Lammen näkyvin lintulaji on naurulokki,
joita järvellä pesii yleensä satoja. Muita pesimälajeja ovat mm.
laulujoutsen ja mustakurkku-uikku.

Parhaimmillaan lampi on kevätmuuton aikaan, kun lammella
kokoontuvat suokukot, pikkutyllit, viklot sekä muut kahlaajat.

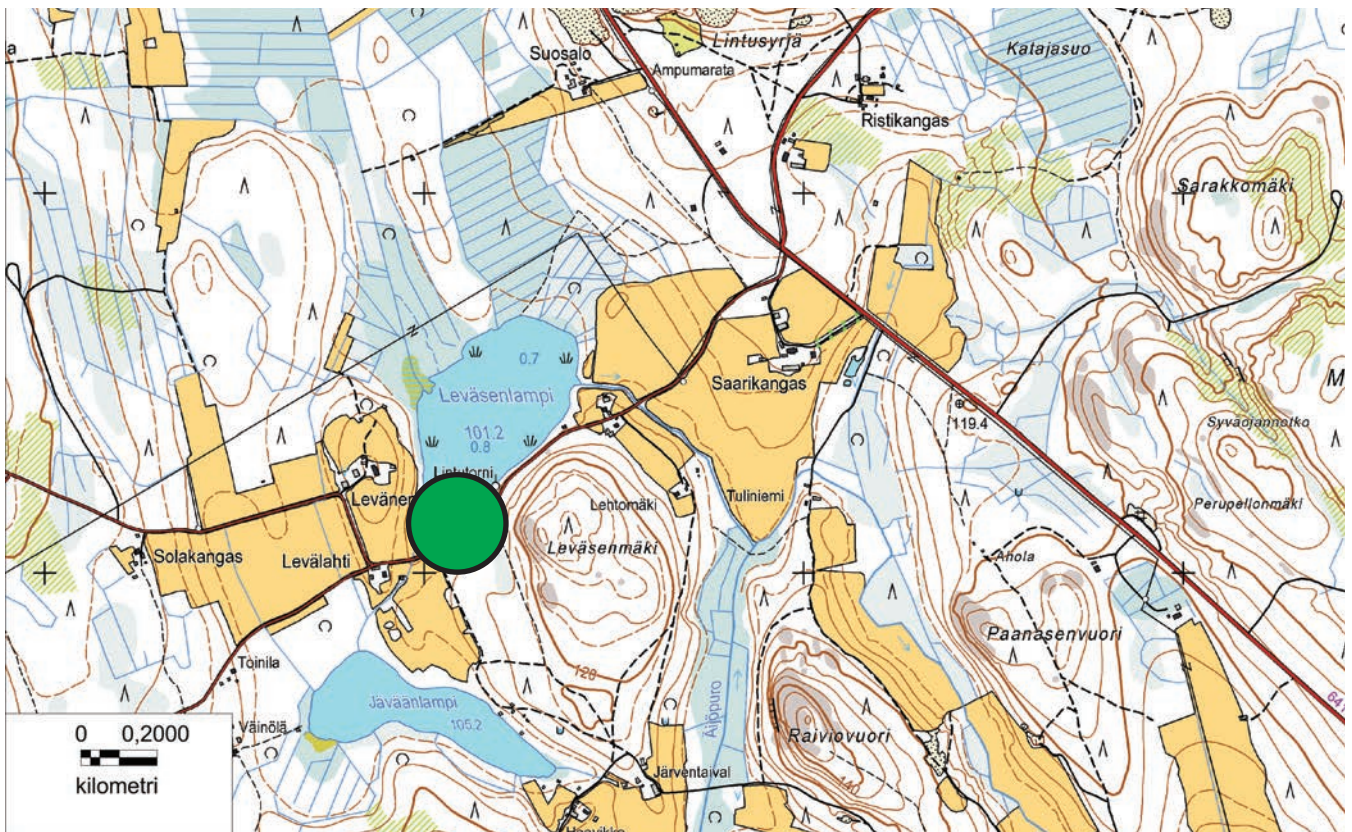
Saavutettavuus ja varusteet

Hankasalmen kirkonkylältä kuljetaan tietä nro 641 pohjoiseen
ja käännetään 5,5 kilometrin päästä Saarikankaantielle. Lintu-
torni ja Leväsenlampi sijaitsevat tien oikealla puolella n. 1 km
risteyksen jälkeen. Torni sijaitsee aivan Leväsentien varressa,
joten tornille on helppo tulla myös pienten lasten kanssa.

Luontopolkuesitteitä, joissa on kartta, on Hankasalmen keskus-
tan matkailuinfopisteessä Nelli-Ellissä. Lisätietoja Hankasalmen
kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

Lähteet

[Luontoretelle Keski-Suomeen, Hankasalmi](#)
[Keski-Suomen lintupaikat](#)
[Hankasalmen kunta](#)

VENEKOSKEN LYÖTINMÄEN LUONTOPOLKU

Opetuskäyttö

Lyötinmäen luontopolulla (3,2 km) voit tutustua alueen kasvistoon, eläimiin sekä historiaan. Mäki on geologisena muodostumana drumliini. Paikallinen lyötti-peli.

Kuvaus

Venekosken kylän Lyötinmäellä on ollut asutusta ja kaskiviljelyä, josta kertovat vanhat kivirauniot ja sarkaojat mäen päällä. Lyötinmäki on suurikokoinen drumliini (n. 2,5 km x 600 m), n. 58 m korkea maisemaa hallitseva pisaranmuotoinen moreeniselänne, joka on muodostunut mannerjäätikön liikkeen suuntaisesti. Alue on puoliksi kalliota. Keskiosan moreenipeite on n. 26 m paksu. Drumliinin luonteispää on kivikkoisempi ja jyrkempi kuin kaakkoon osoittava "häntä". Lisätietoa drumliinista löytyy [täältä](#).

Lyötti-sana tarkoittaa peliä, jota pelattiin ennen muinoin koko kylän voimin Lyötinmäessä. Peli on samantapainen kuin pesäpallo, mutta pallona toimi leppäpalikka.

Lyötinmäen koillisosaan on perustettu kivimurskaamo, joka on toiminnassa ajoittain. Räjähdyksistä varoitetaan merkkiäänellä.

Opasteet ja retkipalvelut

Lyötinmäen 3,2 kilometrin mittaisen luontopolun varrella on tauluja, jotka kertovat alueen kasveista, eläimistä ja historiasista aina viimeisimmän jääkauden ajoista asti. Reitti on merkitty opasviitoin sekä punaisiin merkeihin. Luontopolku kulkee ensin tietä pitkin Lyötinmäen päälle ja kiertää sitten lenkin mäen luoteisrinteessä. Luontopolun kiertosuunnalla ei ole väliä.

Saavutettavuus ja varusteet

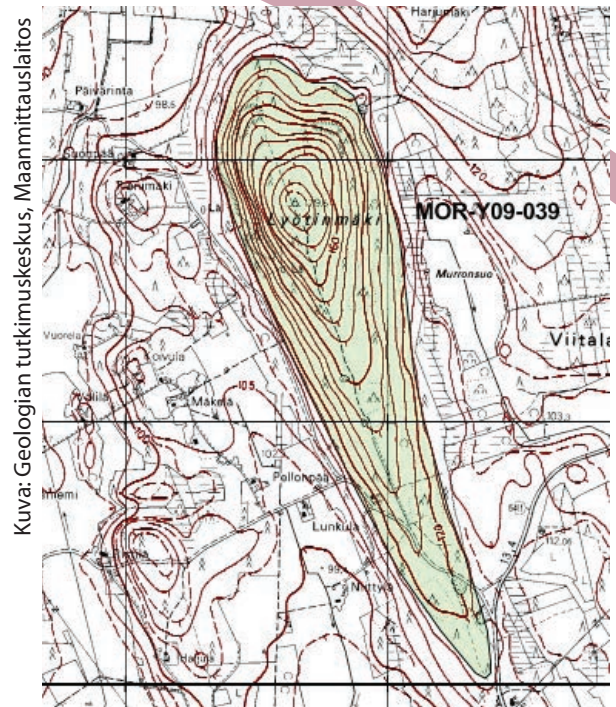
Hankasalmen kirkonkylän pohjoispuolelta käännetään vasempaan tielle nro 6411. Noin 500 m ennen Venekosken kylää käännetään oikealle Kynsivedelle, josta lähtötaululle on matkaa n. 500 m.

Luontopolkuesitteitä, joissa on kartta, on Hankasalmen keskuksen matkailuinfopisteessä Nelli-Ellissä. Lisätietoja Hankasalmen kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

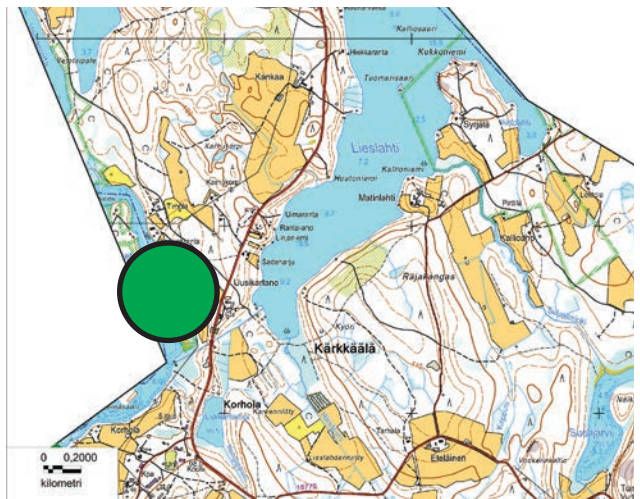
Lähteet

[Luontoretelle Keski-Suomeen, Hankasalmi](#)
[Hankasalmen kunta](#)

Venekosken Lyötinmäen luontopolun esite

Kuva: Geologian tutkimuskeskus, Maanmittauslaitos

LUONTOPOLUN RASTITAUJUT

1. Opastetaulu
2. Drumliini
3. Hiilihauta
4. Sukkessio
5. Naavat ja lupot
6. Metsätähti ja mesimarja
7. Torpan rauniot
8. Kaskiviljely
9. Taulakääpä
10. Kuusi + vastaus
11. Mänty
12. Siirtolohkare
13. Muinainen merenranta
14. Kataja ja kielo
15. Tuore kangasmetsä
16. Tuulenpesä
17. Vadelma
18. Kekomuurahainen
19. Moreeni
20. Porojäkälet
21. Lähte

Kuvat: Matleena Muhonen

KOVALANMÄEN LUONTOPOLKU

Opetuskäyttö

Luontopolku tai ratsastusreitti (3,5 km) itäsuomalaisen mäki-asutuksen maisemissa Keski-Suomessa, valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävä maisema-alue.

Kuvaus

Kovalankylä syntyi 1500-luvun lopulla. Ennen vanhaan pysyvä asutus muodostui ensin juuri mäkien huipuille, sillä niiden maaperä on huuhtoutumatonta ja siksi rehevää. Lisäksi hällä pysyi poissa korkeilta mäiltä. Kovalanmäki on lähes 200 metriä korkea, ja sen rehevä laki on viljeltyä. Kovalanmäen rinteille sekä sen laelle sijoittunut asutus ja peltoviljelmät näkyvät kauas. Kovalanmäen mäkikylään kuuluu kaikkiaan seitsemän taloa, joista useimpien päärakennus on valmistunut 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa. Rakennuskanta on kirjavaa ja kerroksellista. Kauniit näköalat ympäristöön ovat säilyneet, koska laen pellot ovat avoimia. Maisema on paikoin hoitamattomaa, ja alueen keskellä sijaitsee linkkimasto.

Luontopolulla voit tutustua vaihteleviin ja mäkisiin maisemiin. Opastaulut kertovat luonnolle tyypillisistä ilmiöistä ja alueen historiasta. Polku on tarkoitettu kuljettavaksi vastapäivään Etelän tilalta katsottuna. Maastopohja on suurimmalta osin varsin kuivaa.

Opasteet ja retkipalvelut

Reitti on merkattu puihin ja maahan lyötyihin keppeihin punaisella maalilla. Polulle on opasteet [Hankasalmen Ratsastuskoulu](#) luota (Kovalanmäentie 228, 41500 Hankasalmi as). Polku voi kulkea myös ratsastaen, ja ratsastusretkiä maastoon järjestää [Etelän tila](#).

Saavutettavuus ja varusteet

Hankasalmen asemalta suunnataan 9-tietä Jyväskylää kohti n. 3 km, ja käännetään sen jälkeen oikealle Kovalanmäentielle. Sitä kuljetaan n. 2,2 km polun lähtöpaikalle, joskin polku kulkee jo aikaisemmin tien yli. Auton voi jättää Etelän tilan läheisyyteen ja sieltä löytyvät opasteet luontopolulle.

Luontopolkuesitteitä, joissa on kartta, on Hankasalmen keskuksen matkailu info-pisteessä Nelli-Ellissä. Lisätietoja Hankasalmen kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

Lähteet

[Hankasalmen kunta](#)

[Luontoretelle Keski-Suomeen](#)

[Keski-Suomen maakunnallinen maisemaselvitys, maisemallisen osa-aluejako, K-S ympäristökeskus 2005](#)

Kovalanmäen luontopolkuesite

KESKISENLAMMEN LUONTO- POLKU JA LINTUTORNI

Opetuskäyttö

Valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan kuuluva suolampi, jonka ympäri kiertää n. 2,1 km pitkä luontopolku. Lammen rannalla on lintutorni. Luontopolku esittelee suoluontoa ja alueen linnustoa.

Kuvaus

Keskisenlampi on rehevä, suorantainen lintujärvi. Lammen vedenpinta on laskenut 1960-luvulla ojien perkauksen yhteydessä. Vanha ranta näkyy paikoitellen jyrkkänä penkkana. Parhaimmillaan lampi on toukokuussa, jolloin eri sorsalajit kerääntyvät sinne suuriksi parviksi. Lammella tavataan sorsalintujen lisäksi tyypillistä lintujärvilajistoa.

Keskisenlammella pesii vakinaisesti n. 25 lintulajia, mm. silkkiuikku, mustakurkku-uikku, joutsen, haapana, tavi, heinätavi, tukkasotka, ruokokerttunen, valko- ja metsäviklo sekä taivaanvuohi ja kurki. Harvinaisuuksista on havaittu mm. mustatiira. Lintujen pesimäaikaan kevätkesällä älä häiritse lintuja, vaan pysytkä merkityllä polulla. Rantasuolla voi olla petollisia piisamin koloja.

Opasteet ja retkipalvelut

Koko luontopolku on n. 3 km pitkä. Lampea kiertävä polku on n. 2,1 km. Märimissä paikoissa on pitkospuut, mutta kumisaappaat ovat tarpeen runsaan kosteikkokasvillisuuden vuoksi. Opastauluissa esitellään monipuolisesti suoluontoa sekä lammen linnustoa. Luontopolun varrella on lintutorni, josta avautuu näkymä kosteikkoon.

Saavutettavuus ja varusteet

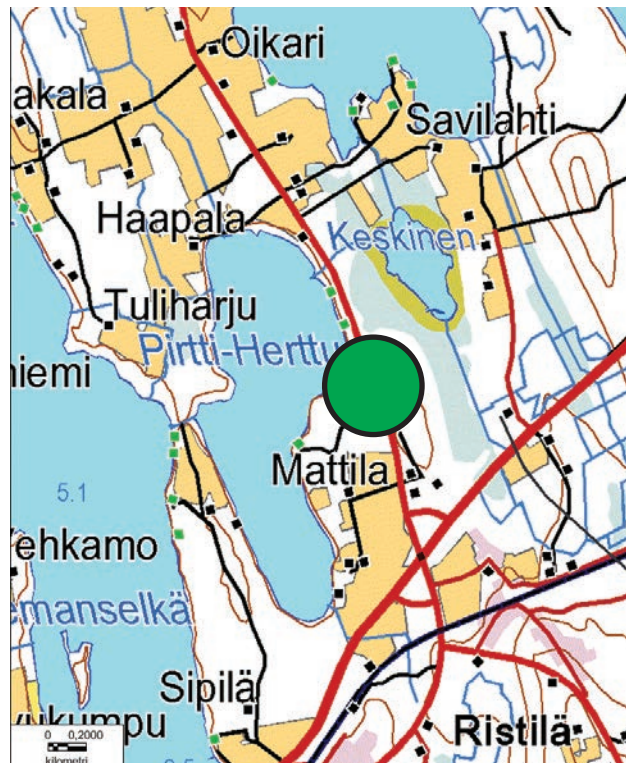
Hankasalmea ajetaan tietä nro 641 Aseman suuntaan n. 8 km. Hangan lava ja parkkialue sijaitsevat tien oikealla ja polku sen vasemmalla puolella. Luontopolkuun tutustuminen kannattaa aloittaa sieltä. Kun polkua kävelee puolisen kilometriä, pääsee lintutornille.

Luontopolkuesitteitä, joissa on kartta, on Hankasalmen keskuksen matkailuinfopisteessä Nelli-Ellissä. Lisätietoja Hankasalmen kunta, ympäristötoimi, puh. (014) 2671 000.

Lähteet

[Luontoretelle Keski-Suomeen](#)
[Keski-Suomen lintupaikat, Hankasalmi](#)
Keskisenlammen luontopolku -esite

Kuva: Eija Syrjälä

LUONTOPOLUN RASTITAUULUT

1. Suo
2. Räme
3. Varpuja
4. Pesivät linnut (lintutorni)
5. Rantaneva
6. Rahkasammal
7. Ruokokerttunen
8. Pajusirkku
9. Mutahaudat
10. Puoli- ja kokosukeltajat
11. Lokit ja tiirat
12. Vanhat haavat
13. Kahlaajia
14. Muita pesiviä vesilintuja
15. Joutsen
16. Riidenliekoja
17. Suon pikkueläimiä
18. Kiusasivatko hyttysset

PIENI-KAIHLASEN LINTUTORNI

Kuvaus

Pieni-Kaihlanen on rehevä lintujärvi ja erityisesti muutonaikainen lintujen levähdyspaikka. Siellä pesii monia lokki- ja sorsalintuja. Järvi lähiympäristöineen on seudun parasta yölaulaja-aluetta, jossa mm. luhtahuitti, ruisräökkä, satakieli ja viitakerttunen laulevat kesäoina. Pieni-Kaihlaseen laskevassa Janholanjoessa talvehtii keskimäärin viisi koskikaraa. Pieni-Kaihlalla varhaisia muuttajia pääsee ihailemaan jo huhtikuussa, sillä järvi sulaa aikaisin.

Järvi kuuluu Natura 2000 -kohteisiin. Pieni-Kaihlanen on 1900-luvun alkupuolella tehtyjen ojitusten ja kuivatustöiden sekä ympäröiviltä pelloilta valuneiden ravinteiden vuoksi mataloitunut ja rehevöitynyt järvi. Järven pohjois- ja etelälahdet ovat järvikortteikon umpeuttamia. Järveä kiertää tavanomainen järvenrantaluhta melko kapeana vyöhykkeenä. Etelärannalla on pieni sararäme, jossa on myös isovarpurämeen piirteitä. Rantoja kiertää kapeahko melko luonnontilaisena säilynyt sekametsävyöhyke, joka liittyy läheisesti avo- ja pensaikkoluh-tavyöhykkeeseen.

Lintudirektiivin liitteen I linnut:

kalatiira
kaulushaikara
laulujoutsen
luhtahuitti
mehiläishaukka
mustakurkku-uikku
ruskosuohaukka
uivelo

Muuttolinnut:

härkälintu
heinätavi
jouisorsa
mustaviklo
naurulokki
nuolihaukka
selkälokki

Muuta lajistoa:

haapana
isokoskelo
kanadanhanhi
luhtakana
nokikana
ruokokerttunen
rytikerttunen
silkkiuikku
sinisorsa
tavi
telkkä
tukkasotka
jokileinikki
lehtopalsami
punakoiso

Saavutettavuus ja varusteet

Jyväskylästä ajetaan 9-tietä Kuopioon päin, pari kilometriä Laukaan ja Hankasalmen rajan jälkeen käännetään oikealle Korvenkylälle (pieni tie aivan joen ylityksen jälkeen). Heti kääntymisen jälkeen tie haarautuu, jolloin ajetaan vasemmalle. Kilometrin päässä, ratapenkan vieressä on opaste tornille, ja siihen voi myös jättää auton. Polkua pitkin tornille on n. 500 m.

Lähteet

[Keski-Suomen lintupaikat](#)
[Luontoretelle Keski-Suomeen](#)
[Natura 2000 -kuvaus](#)

Kuvat: Tuomo Pihlaja

LAAVUT JA TAUKOPAIKAT

Laavut ja taukopaikat palvelevat talvisin hiihtäjiä ja kelkkailijoita sekä kesäisin veneilijöitä ja patikoijia. Tietoa hiihtoladusta löytyy [täältä](#).

A. Kärkkäälän koskien laavu ja nuotiopaikka

Kärkkäälän koskien varrella, Hannulankosken vierasvenelaiturin luona sekä Keskipenkosken kalastuspaikalla on laavu ja nuotiopaikka, kota ja puucee.

B. Saksalansaaren Akkasillan laavu ja vesilelaskupaikka

Saksalansaaren Akkasillan kupeessa.

C. Säkinmäen laavu

Armisveden Säkinlahden perukassa: läheisyydessä on kesäkahvila, museo ja korsu.

D. Hankajärven Jänissaaren laavu ja nuotiopaikka

E. Armisveden Selkäsaaren laavu ja nuotiopaikka

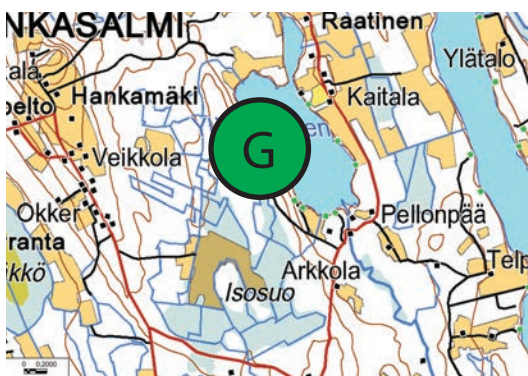
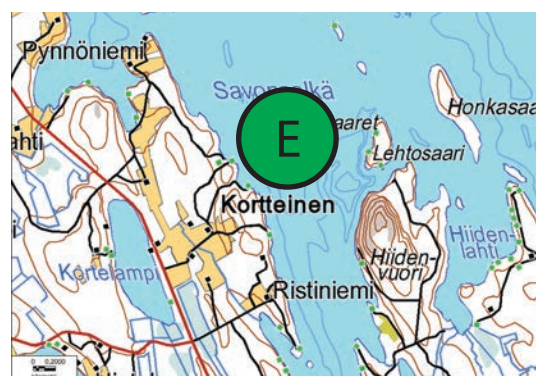
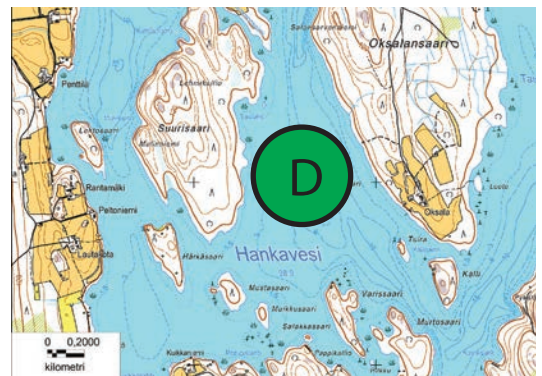
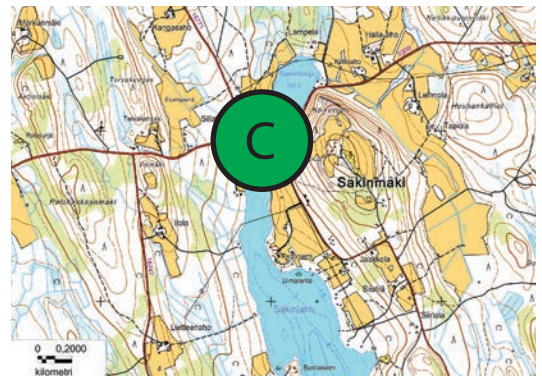
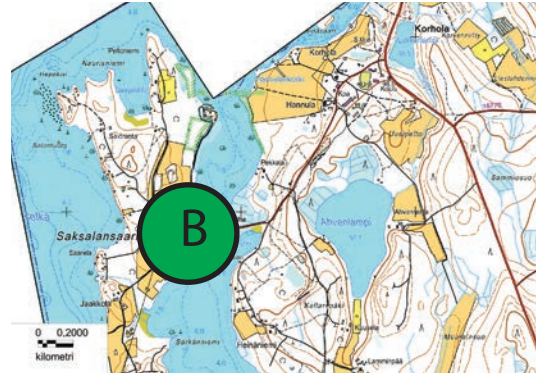
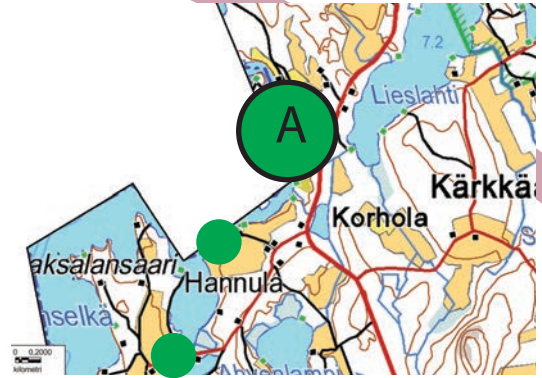
F. Armisveden Kalliolahden luonnonhiekkaranta, laavu ja nuotiopaikka

Laavulle pääsee polkua pitkin Selkäniementieltä (Tuurentieltä).

G. Hankamäen laavu

Hankamäen laavu on kunnan latuverkoston varrella.

Lisäksi laavuja on Niemisjärven Lehtoniemen saarella: laavu ja nuotiopaikka. Kuuhanaveden eteläisessä Ruomissaarella on laavu ja nuotiopaikka. Kaivantojoen laavu ja nuotiopaikka ovat Pirtti-Hertun länsirannalla.

Kuvat: <http://www.hankasalmi.fi/kymppikylat/Sakinnmaki>

SÄKINMÄEN KORSU, KORSUSAUNA JA KIRKKOVENE SEKÄ IKILIIKKUJA

Opetuskäyttö

Historiallista kulttuuriperintöä on nähtävillä alueella, korsi palveli sotilaita sota-aikana rintamalla. Korsun voi varata leirikoululaisille yösjaksikin. Kirkkoveneet olivat tärkeitä ennen vanhaan, sillä niillä kuljettiin kirkkoon vesiteitse.

Kuvaus

Kirkkovene on pitkä puinen soutuvene, jota Suomen järviseduilla erityisesti käytettiin ennen vanhaan kirkkomatkoilla. Kirkot sijaitsivat usein saarilla turvassa mahdollisilta hyökkääjiltä.

Hankasalmelle rakennettiin sodassa ansioituneiden hankasalmelaisten pioneerien kunniaksi vuonna 1997 korsi. Korsun tarkoituksena on näyttää kaikille, minkälaisissa oloissa miehet rintamalla asuivat, ja toimia samalla retkeilymajana. Sisällä on esillä irtaimistoa sota-ajalta. Korsun sisälle mahtuu 20 henkilöä nukkumaan. Kaminalla kiehuu kahvit ja ruoka nopeasti, ja saunassa saa mukavasti matkan pölyt pestyä pois.

Ikiliikkujan rakensi Mikko Minkkinen, joka oli taitava mies käsistään. Häneltä syntyivät niin puuastiat kuin kelkkojen jalaketkin. Kuulipa hän eräänä päivänä lontoolaisten liikemiesten lupaamasta 7 miljoonasta sille, joka keksisi ikiliikkujan. Tämän rahan Mikko päätti saada.

Minkkisen ikiliikkujassa on 36 paljetta, jotka hän teki nahasta. Hän kehitti ideaa ilmasta, joka siirtyisi palkeesta toiseen ja pyörittäisi näin akselia, jonka molemmissa päissä olivat isokoiset renkaat. Prototyypin hän rakensi puusta aikomuksenaan tehdä sitten varsinainen ikiliikkujan metallista. Hän rakensi kolmekymmentä vuotta ikiliikkujaansa perheen nähdessä nälkää.

Loppuipa taas kerran Mikolta rahat, ja kun pankkimiehet eivät antaneet hänelle rahaa, päätti Mikko toiminnan miehenä perustaa osuuskassan, josta aikojen kuluessa kehittyi Osuuspankki Hankasalmelle. Tarina kertoo tosin, ettei Mikko sieltäkään lainaa saanut. Useana iltana hän kutsui kyläläisiä Siistilän tupaan katsomaan, kuinka ikiliikkuja käynnistetään, ja aina vaan pyörä onneton pysähtyi. Keksijän omien sanojen mukaan laitteesta jäi puuttumaan ainoastaan "kylmän ryykin lauhuttaja". Alkuperäinen ikiliikkuja on Suomen Kansallismuseon kokoelmassa, vuonna 1996 rakennettiin kopio alkuperäisestä ikiliikkujasta. Tämä kopio on nähtävillä Säkinnmäellä.

Saavutettavuus ja varusteet

Säkinnmäen kylä sijaitsee Hankasalmen kunnan koillislaidalla Rautalammin ja Konneveden kuntien naapurina. Hankasalmen kirkolle kylältä on matkaa 15 km, Jyväskylään 65 km ja Pieksämäelle 50 km.

Lähteet

<http://www.finnica.fi/keski-suomi/henkilogalleria/>MikkoMinkkinen>

HANKASALMEN KIRKKO

Opetuskäyttö

Keski-Suomen suurin puukirkko, uusgoottilainen hirsikirkko vuodelta 1892.

Kuvaus

Hankasalmen nykyisen, kolmannen kirkon suunnitteli arkkitehti Josef Stenbäck ja rakennusmestarina oli E. J. Holopainen. Kirkko on maakunnallisesti arvokas kohde, ja se on suojattu kirkkolailla. Ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset ovat kirkkolailla suojeltuja. Kirkkojen ja kellotapuleiden lisäksi muun muassa siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaan aidat ja porttirakennukset katsotaan kuuluviksi suojeltaviin kirkollisiin rakennuksiin. Hankasalmen kirkko kuuluu Suomen suurimpiin puukirkkoihin; kirkkoon mahtuu noin 1 300 henkeä. Hankasalmen kirkkoa on valoisuutensa johdosta kutsuttu valon kirkoksi.

Kirkko on päätyornillinen pitkäkirkko, jossa on runkokuonetta matalammat poikkisakarot. Mahtipontisuutta ja vertikaalisuutta korostavat suuret kaksiosaiset ja vinoruutuiset ikkunat, korkea kellotorni sekä alaspäin levenevät tukipilarit nurkissa ja ikkunoiden välissä. Alttaritauluna on puinen risti goottilaisissa kehyksissä. Aiempi alttaritaulu "Kristus Getsemanessa" on siirretty urkulehterille. Kirkossa on kahdet urut. Vanhemmat urut ovat arvokkaita, romantiikan tyyliä edustavat pääurut, jotka on säilytetty soittokuntoisina omalla paikallaan. Uusien urkujen soinnillisena esikuvana ovat olleet 1700-luvun kirkassointiset barokkiurut värikkäine yläsäväläänikertoineen. Urkujen soinnillinen ilme on kevyen kamarimusiikillinen, ne eivät pyri täyttämään kirkkotilaa äänimassallaan kuten leveäsointiset pääurut, mutta antavat silti riittävän tuen virsilaululle.

Hankasalmen kirkkoa on korjattu useasti 1900-luvun kuluessa.

Saavutettavuus ja varusteet

Kirkko on avoinna 1.6.-31.8. su-pe klo 9-18. Jumalanpalvelukset sunnuntaisin klo 10.
Kirkkotie 2, 41520 Hankasalmi.

Lähteet

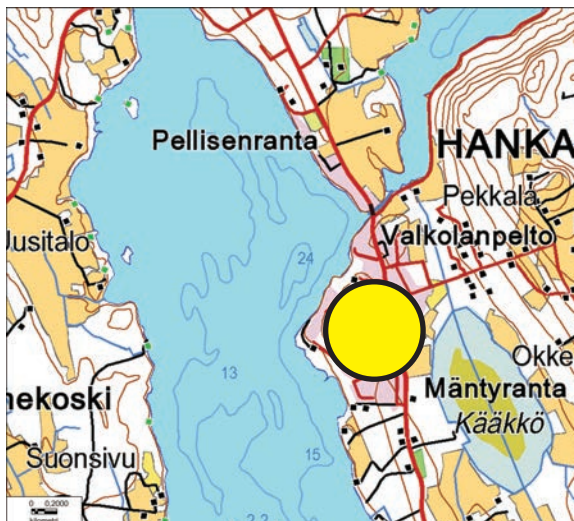
[Hankasalmen kunta](#)

[Keski-Suomen kulttuuriympäristökohteet](#)

[Hankasalmen seurakunta](#)

<http://www.finnica.fi/keski-suomi/kirkot/kirkkoesittely.php?id=18>

Kuva: Eija Syrjälä

Kuva: Eija Syrjälä

KOTISEUTUMUSEO (HANKASALMEN MUSEOKYLÄ JA ESINEMUSEO)

Opetuskäyttö

1800-luvun museokylä, jossa 12 rakennusta, Hallan kotiseutu- ja juhlatalo sekä viljamakasiinin 2000 esineen kokoelma. Omistaja Hankasalmen kotiseutuyhdistys.

Kuvaus

Hankasalmen museokylä sijaitsee Hankasalmen kirkon välittömässä läheisyydessä. Museokylä perustettiin vuonna 1964, ja se esittelee hankasalmelaista 1800-luvun talonpoikaista asu- ja elämäntapaa. Kotiseutumuseossa voi tutustua paikalliseen historiaan sekä historialliseen rakentamiseen ja asumiskulttuuriin.

Hirsiset museorakennukset on siirretty eri puolilta Hankasalmelta. Museokylän alueelle on tallennettu 1700-luvulta peräisin olevat savupirtti, tuulimylly, paja ja hiilikoppi. Museokylässä on Suomen suurin savutupa. Kotiseututalona toimiva paritupatyypinen Hallantupa on saanut nykyisen hahmonsaa 1800-luvulla. Samalta vuosisadalta ovat peräisin myös vaahteita, navetta, kokkitalli ja riihi. Kokonaisuuteen kuuluu myös 1900-luvun alussa rakennettu turvekattoinen savusauna. Museokylän tuntumassa sijaitsee lisäksi esinemuseona toimiva vuonna 1879 rakennettu viljamakasiini kirkonmäellä.

Museokylän piharakennukset on sommiteltu suorakulmaiseen ns. hajasijoitukseen. Ne muodostavat pääpiirteissään yhtenäisen kuvan 1800-luvun talokokonaisuudesta. Museokylän keskus on Hallan kotiseutu- ja juhlatalo, joka sopii persoonallisten häiden ja perhejuhlien sekä kokousten viettoon ympäri vuoden. Asiakaspaikkoja on 200, lisäksi laitoskeittiö. Parituvissa on istumapaikat n. 150 hengelle. Tilat ovat vuokrattavissa ympäri vuoden. Kotiseutumuseo on auki kesäisin, ja sen omistaa Hankasalmen kotiseutuyhdistys.

Saavutettavuus ja varusteet

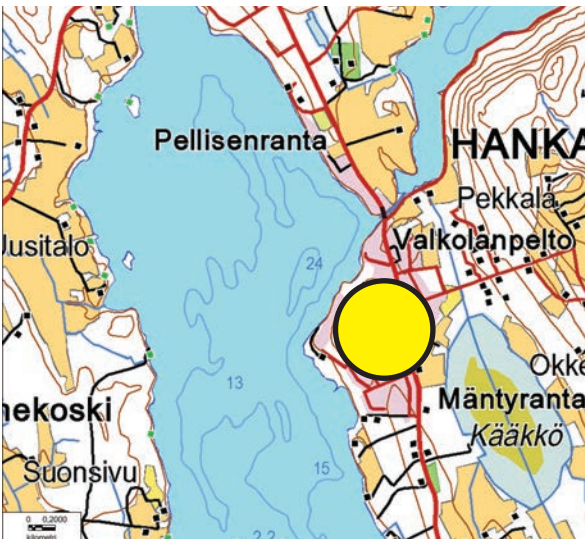
Hankasalmen museokylä sijaitsee kirkonkylässä n. 150 metriä päätiestä puukirkon ja koulutuskeskuksen välissä. Osoite on Kirkkorannantie 2, 41520 Hankasalmi.

Lähteet

[Hankasalmen kunta](#)

[Keski-Suomen kulttuuriympäristö, Hankasalmi](#)

[Jyvässeudun matkailu](#)

SUOLIKOSKEN MYLLY JA LEHTO

Opetuskäyttö

Keski-Suomen museon alainen avoimen museon kohde.

Kuvaus

Suolikoskessa, pienen paikallistien varressa, sijaitsee edelleen toiminnassa oleva entisen jakokunnan yhteismylly. Kauniissa jokivarsimaisemassa on säilynyt vuonna 1932 rakennettu myllyrakennus, uittorakenteita, pato sekä vanha uittoränni. Myllyrakennuksen läheisyydessä sijaitsee entinen myllärin asunto, Koskelan päärakennus vuodelta 1946 piharakennuksineen. Mylly-ympäristössä on nähtävissä perinteisen elinkeinotoiminnan rakennukset alkuperäisessä ympäristössään.

Suolikoski on lajistoltaan ja kasvillisuudeltaan melko vaatimaton lehtokohde (0,7 ha). Koski rantoineen ja puusto on kuitenkin säilyneet luonnontilaisena. Tien kaakkoispuolella kosken rannalla on yhtenäinen lehtipuualue, jonka laidalla kasvaa isoja koivuja, ja lähempänä koskea valtapuuna on harmaaleppä. Kosken rannalla kasvaa lisäksi joitakin tervaleppiä. Pensaskerroksessa on runsaasti punaherukkaa, kohtalaisesti tuomea ja niukasti koiranheittä. Lehdossa on jonkin verran laho- ja maapuuta (leppää ja koivua). Punaherukan lisäksi harmaalepikon valtalajeja ovat hiirenporras ja vadelma. Kenttäkerroksessa, joka ei ole kovin edustava, kasvaa lisäksi mm. sudenmarjaa, metsämansikkaa, hiirenporrasta, tesmaa, nurmitädykettä, pikkutalvikkia, ojakellukkaa ja korpi-imarretta. Noin 70 metrin päässä rannasta alkaa havupuuvaltainen kangasmaa.

Suolivesi ja Suolikoski ovat myös kalastuspaikkana tunnettuja kohteita. Lisätietoa <http://www.kalapaikka.net>.

Opasteet ja retkipalvelut

Tien luoteispuolella lehtomaisuus on vähäisempää ja lehtomainen ranta-alue on hyvin kapea. Ranta-alue on pääosin kuusi-koivusekapuustoista kangasmetsää. Pensaskerroksessa on vähän punaherukkaa.

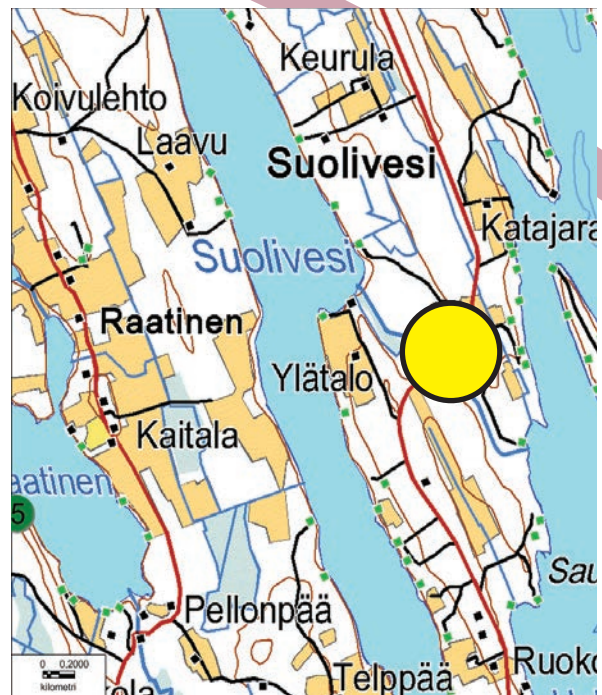
Kohteen kulttuuriarvoa nostavat hyvin säilyneet myllyrakennus ja uittoränni. Koski rantapuistoineen on maisemallisesti ehyt ja luonnontilaisen kaltainen.

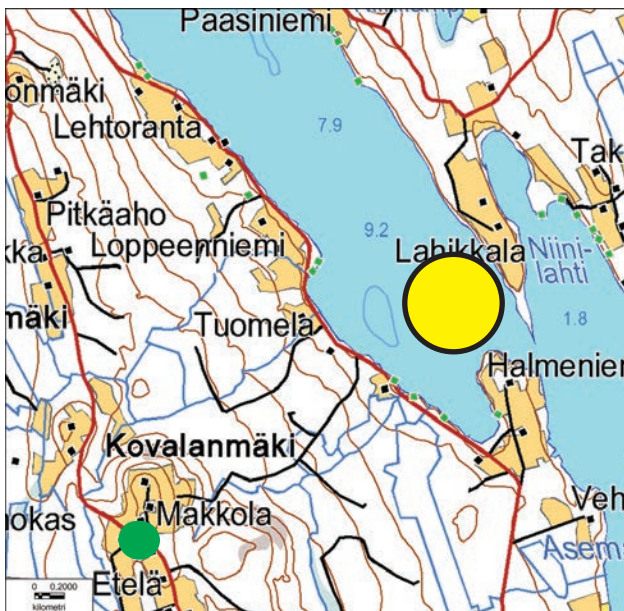
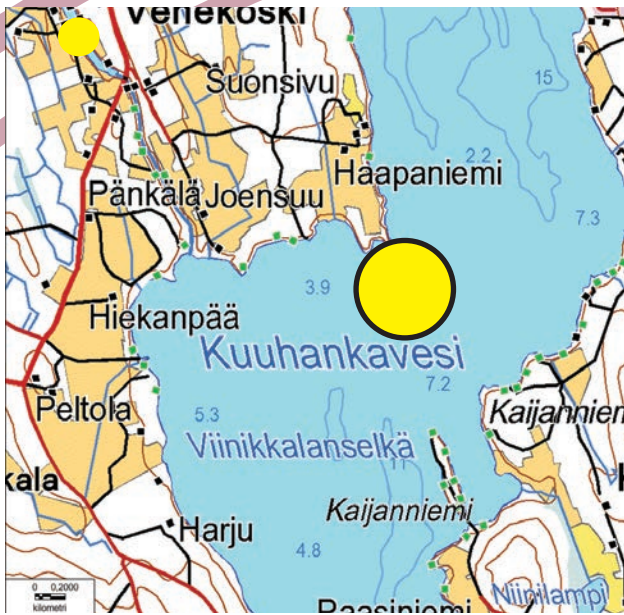
Saavutettavuus ja varusteet

Lehto sijaitsee Suolivedellä Suolikosken länsirannalla ja jää valtatie 9:ltä Säkinmäelle menevän Suolikoskentien molemmille puolille.

Lähteet

[Hankasalmen kulttuuriympäristö](#)
[Keski-Suomen maakuntakaava -](#)
[Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt maakuntakaavassa](#)
[Keski-Suomen maakuntakaava - Suojelukohteiden inventointi](#)

RUUMISSAARET - KUUHANKAVEDEN VIINIKKA- SELKÄ JA NIINIEMI

Opetuskäyttö

Kirkkomaiden ulkopuoliset hautakalmistot tai hautapaikat 1600-1700-luvulla.

Kuvaus

Harvaanasutuilla alueilla matkat kirkkoon ja kirkkomaalle olivat ennen vanhaan hyvin pitkiä. Luterilainen kirkko kuitenkin vaati vainajien hautaamista siunattuun kirkkomaahan. Kesäaikaan ja järvien jäiden ollessa heikkoja vainajia oli kuitenkin vaikea saattaa pitkiä matkoja tiettömien taivalten taakse. Tästä syystä vainajat haudattiin lähialueelle asumattomiin saariin. Saariin hautaamisajanjakso kesti n. 1500-luvulta n. 1700-luvulle saakka Hankasalmella. Saarihaudoista vainajat pyrittiin siirtämään kirkkomaahan rekikeliänsä aikaan jäitä pitkin. Moni vainaja jäi kuitenkin pysyvästi saarihaudattuna. Saariin jääneiden nimiä ei juuri tiedetä, sillä heitä ei kirjattu kuolleiden ja haudattujen luetteloihin. Kangasniemen seurakunnasta on säilynyt kuitenkin useita kymmeniä saariin haudattujen nimiä vuosilta 1697, 1709 ja 1710.

Kuuhankavedessä on kaksi ruumissaarta (Viinikkaselän sekä Niininiemen ruumissaaret), joihin haudattiin vainajia entisajan mukaisesti. Kristillisen ajan hautasaarille on yhteistä niiden sijaitseminen asutuksen lähellä. Saaret ovat muodoltaan kumpumaisia - ilmeisesti käytännön syistä, sillä kumpusaaren hiekkaa oli helpommin kaivettavaa. Ruumissaarien maastossa on useita erottuvia pitkänomaisia hautamaisia painanteita. Paikallinen perimätieto kertoi nimen ohella hautapainanteista, mutta todisteet haudoista saatiin ehkä vasta vuonna 1992 tehdyissä koekaivauksissa. Painanteita - ainakin selvästi erottuvia - on toistakymmentä.

Asiakirjatietojen mukaan vainajia on haudattu pysyvästi Niininiemen Halmeniemeen kato- ja nälkävuosina 1709-1710 ja viimeisen kerran vuonna 1723. Pysyviä hautauksia tehtiin varmasti myös ankarana kuolonvuotena 1697 sekä isonvihan aikana vuosina 1714-1721, mutta kirjalliset lähteet puuttuvat. Saareen on pystytetty vainajien muistomerkki.

Saavutettavuus ja varusteet

Viinikkalanselän ruumissaari sijaitsee Venekoskella. Niininiemen ruumissaari sijaitsee etelämmässä, Kallioahon ja Kovalanmäen välissä Kuuhankavedessä. Eteläisessä saareissa (Niininiemi) on rakennettu laavu sekä nuotiopaikka.

Lähteet

[Hankasalmen kulttuuriympäristö](#)

[Juha Ruohonen: Saariin ja metsiin haudatut](#)

<http://www.luovapaja.fi> >Kohteet >Kulttuurimaisemia > Ruumissaari

HÄKÄRINTEET

Opetuskäyttö

Koululuokilla on mahdollisuus mennä viettämään liikuntapäivää laskettelon parissa. Häkän rinteet soveltuvat hyvin kaiken-
tasoisille laskijoille.

Kuvaus

Häkärinteet on yksi Keski-Suomen voimakkaimmin kasvavista hiihto- ja vapaa-ajan keskuksista. Osoituksena tästä Suomen Hiihtokeskusyhdistys valitsi keväällä 2009 Häkärinteet vuoden Hiihtokeskukseksi. Häkärinteistä on kasvanut merkittävä majoitus- sekä elämyspalveluita tarjoava keskus.

Häkän nimen taustalla on nopeuslaskun legenda Kalevi "Häkä" Häkkinen. "Häkä" on kotoisin Hankasalmeilta, ja hän oli perustamassa Häkärinteitä yhdessä kunnan kanssa vuonna 1987.

Opasteet ja retkipalvelut

Hiihtokeskuksessa on kaikkiaan 12 monipuolista rinteä. Hoidettuja latuja on alueella yhteensä 48 km.

Laskettelon ja hiihdon lisäksi palveluina on retkiluistelua, lumikenkäilyä, moottorikelkkailua sekä mäen laskua pulkilla/kelkoilla. Alueella on myös nostalginen napakelkka. Maastosta löytyy myös kaksi katettua taukopaikkaa (kota, laavu).

Saavutettavuus ja varusteet

Paikan osoite on Pieksämäentie 262, 41520 Hankasalmi. Häkärinteille löytyvät ajo-ohjeet [täältä](#).

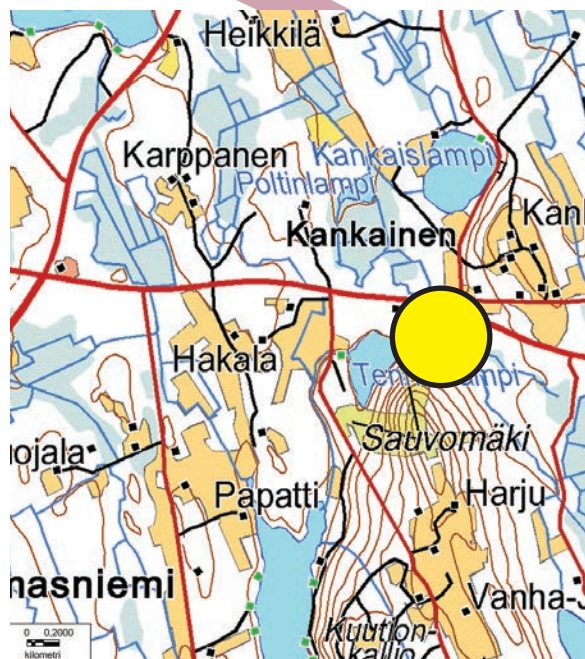
Yrityksen omistaa hankasalmelainen Jukka Kirjavainen.

Lähteet

<http://www.hakarinteet.fi>

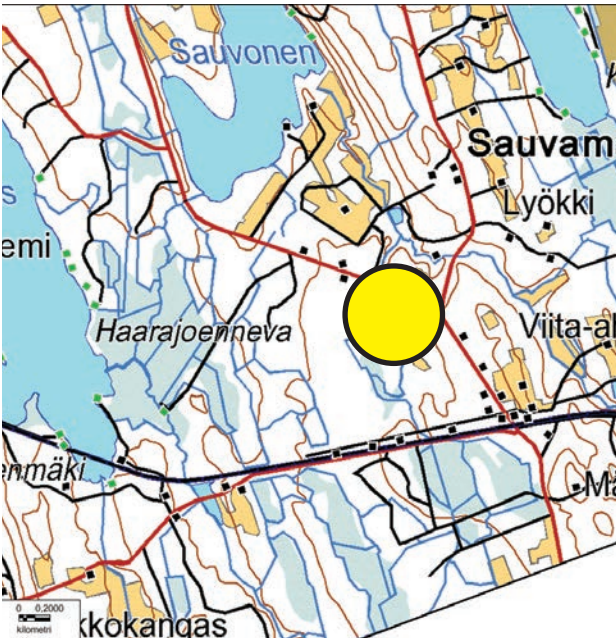
<http://www.loiste.fi/loistavia-asiakkaitamme/hakarinteet/>

[http://plaza.fi/matkalaukku/lumiloma/>Hiihtokeskukset > Häkärinteet](http://plaza.fi/matkalaukku/lumiloma/>Hiihtokeskukset>Häkärinteet)

Kuva: <http://www.hankasalmi.fi/kympikylat/Sauvamaki/>

REVONTULITUTKA-ASEMA

Kuvaus

Hankasalmen Sauvamäestä löytyy harvinainen nähtävyys, revontuliasema CUTLASS. Se edustaa alallaan uusinta tekniikkaa maailmassa. Vain Islannissa ja Kanadassa on vastaavia tutka-asemia. Niillä tutkitaan korkealla ilmakehässä revontulien esiintymistä ja magneettikenttiä.

Tutka-aseamalla on yleisölle tarkoitettu reaaliajassa toimiva näyttöruutu. Lisäksi kylässä on vanhempi tutka-asema STARE, jonka yhteydessä on Image-mittausasema. Tämä on toiminut vuodesta 1977 lähtien. Revontulitutka-asemia ylläpitää Ilmatieteen laitos.

Saavutettavuus ja varusteet

Sauvamäki sijaitsee Hankasalmen kunnan itäosassa. Rajanaapureina ovat Pieksämäki ja Kangasniemi. Kylästä on Hankasalmen asemalle reitistä riippuen 10-15 km, Hankasalmen kirkonkylään 18 km, Pieksämäelle 40 km, Jyväskylään 60 km, Mikkeliin 80 km ja Kuopioon 100 km.

Lähteet

<http://www.luovapaja.fi> >Kohteet >Revontuliasema

PIENMÄEN TALOMUSEO

Opetuskäyttö

Valtakunnallisesti arvokas ympäristö ja Keski-Suomen museon [avoimen museon](#) kohde, joka edustaa 1700-luvun talonpoikaista mäki-asutusta erilaisine rakennuksineen.

Kuvaus

Hankasalmen Niemisjärvellä sijaitseva Pienmäen talomuseo esittelee keskisuomalaisen maatilan rakennusperinnettä ja elämää tämän vuosisadan alkupuolelta. Tilan vanhimmat rakennukset ovat 1600- ja 1700-luvulta, ja ne ovat alkuperäisillä paikoillaan. Pienmäen rakennukset esittelevät entisajan puurakentamista ja talonpoikaistalojen sijoittumista.

Tila sijaitsee savolaisten uudisasukkaiden asuttamien laajojen kaskimaiden keskellä. Mäeltä on näkymä kylän muihin mäillä sijaitseviin taloihin. Pienmäki on kolmipihainen yksinäistalo, jossa on miespiha, karjapiha ja aittapiha. Päärakennus ja talousrakennukset muodostavat suorakulmaisen pihapiiriin. Umpi- ja kääripiha rakentuu päärakennuksen lisäksi kokkitallista ja kärryliiteristä, leipäaitasta, vaateaitasta, navetasta ja kodasta. Muut rakennukset sijaitsevat hajallaan pihapiiriin läheisyydessä.

Päärakennukseen kuuluu iso uloslämpivä tupa, läpikuljettava porstua, eteistupa ja kaksi kamaria. Tupapuoli on vuodelta 1849 ja eteistuvan puoli 1852. Asuinrakennus on sijoitettu kahden pihan, varsinaisen pihan ja karjapihan, väliin. Lisäksi pihapiirissä on sauna, kaura-aitta, eloaitta, Matin aitta, kokkitalli, kärryliiteri, leipäaitta, aitta, sikala, navetta, kota, halkoliiteri, makuuaitta, jauhoaitta, riihi ja paja.

Pihapiiriin säilymiseen ovat vaikuttaneet Pienmäen talon erikoiset vaiheet viiden sisaruksen kotina. Viiden sisaruksen tarina Pienmäessä asumisesta löytyy [avoimen museon internet-sivuilta](#). Pihapiiri rakennuksineen kunnostettiin talomuseoksi 1960-luvun lopulla sen jälkeen, kun Keski-Suomen Museoyhdistys sai rakennukset lahjoituksena ja osti 1,5 hehtaarin pihapiiri-alueen. Pienmäki avattiin yleisölle kesällä 1969. Keski-Suomen museon hoidossa se pyritään säilyttämään alkuperäisessä muodossaan. Opetuskäyttöä varten kohteesta löytyy pienoismalli, historiaa ja tehtäviä avoimen museon sivuilta.

Opasteet ja retkipalvelut

Avoimna kesäisin, mutta talomuseo on myös talvikaudella avoimna sopimuksesta. Kesäisin järjestetään myös opastettuja kierroksia.

Saavutettavuus ja varusteet

Pienmäen talomuseon omistaa Keski-Suomen museo, ja se sijaitsee Niemisjärvellä, osoitteessa Museotie 40. Pääsymaksu aikuisilta 6 e, alle 18-vuotiaat ilmaiseksi.

Lähteet

[Keski-Suomen museo, avoin museo](#)

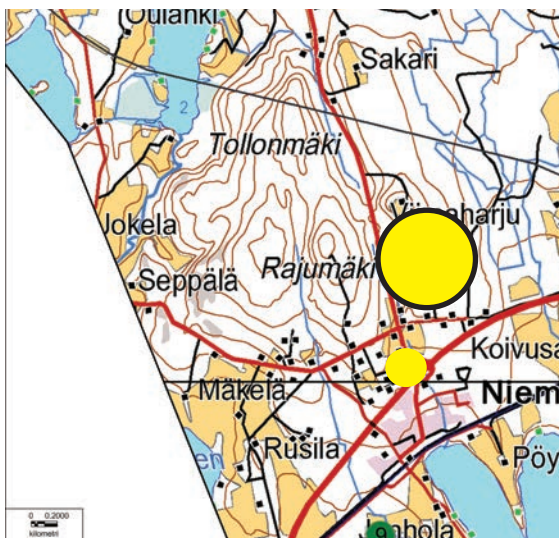
[Museovirasto](#)

[Puurakentamisen perinne](#)

[Keski-Suomen kulttuuriympäristö: Hankasalmi](#)

<http://www.finnica.fi/keski-suomi/>

Kuvat: Avoin museo

MURTOISTEN KYLÄN AVARUUSTUTKIMUSKESKUS (OBSERVATORIO)

Opetuskäyttö

Tähtitieteen koulutus ja tutkimus. Kaukoputki, radioteleskooppi, CCD-kamera, mahdollisuus kauko-ohjattuun tähtien tarkkailuun. Omistaa Jyväskylän Sirius ry.

Kuvaus

Hankasalmen observatorio on ollut toiminnassa vuodesta 2006 lähtien. Hankasalmen avaruustutkimuskeskus tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet tähtiharrastukselle ja tähtitaivaan tutkimukselle. Suurella tähtikaukoputkella on mahdollista nähdä omin silmin Kuun ja planeettojen lisäksi myös himmeitä tähtisumuja ja galakseja. Etäkäytön myötä käyttäjiä tulee koko maasta ja ulkomailtakin. Observatorio on mukana kansallisissa ja kansainvälisissä havaintokampanjoissa.

Kaksikerroksisessa tähtitornirakennuksessa on sisätiloja 36 m² alakerrassa ja 9 m² katolla kuvun alla. Observatoriossa on CCD-kamera, jolla pystytään ottamaan kuvia hyvinkin himmeistä kohteista. Esimerkiksi muuttuvia tähtiä voidaan mitata automaattisesti, kun tietokone ohjaa kaukoputkea ja kameraa ja mittaa kohteen kirkkauden kuvista.

Suunnattavalla lautasantennilla varustettu radioteleskooppi mittaa avaruudesta tulevaa radiosäteilyä. Sillä voidaan havaita muun muassa Auringon purkauksia ja kartoittaa Linnunradan vetypilviä. Optista kaukoputkea ja radioteleskooppia voidaan käyttää Internetin kautta. Myös laitteiden käynnistys, sammutus sekä tähtitornin kuvun liikuttelu tehdään etäyhteyksin.

Havaintoja voidaan tehdä myös lähettämällä pyyntöjä tietokoneelle, joka tekee havainnot ja lähettää tulokset. Tietokonetta voidaan hyödyntää myös opetuksessa ja kansainvälisen yhteistyön laajentamisessa.

Koulurakennuksesta on kunnostettu yksi luokkahuone ohjauskeskukseksi. Koulun keittiö ja sosiaalitilat on saatettu käyttökuntoon. Havaintotoiminnan myötä koulurakennus on säilynyt aktiivisessa käytössä. Paikka on mahdollinen luokkaretki- tai leirikoulukohde.

Saavutettavuus ja varusteet

Observatorio sijaitsee Murtoisten kylässä vanhassa koulussa tien nro 446 läheisyydessä. Etäisyys Aseman kylästä 10 km, kirkonkylästä 22 km ja Jyväskylästä 50 km. Sijaintipaikka on edullinen, koska läheisyydessä ei ole valonlähteitä.

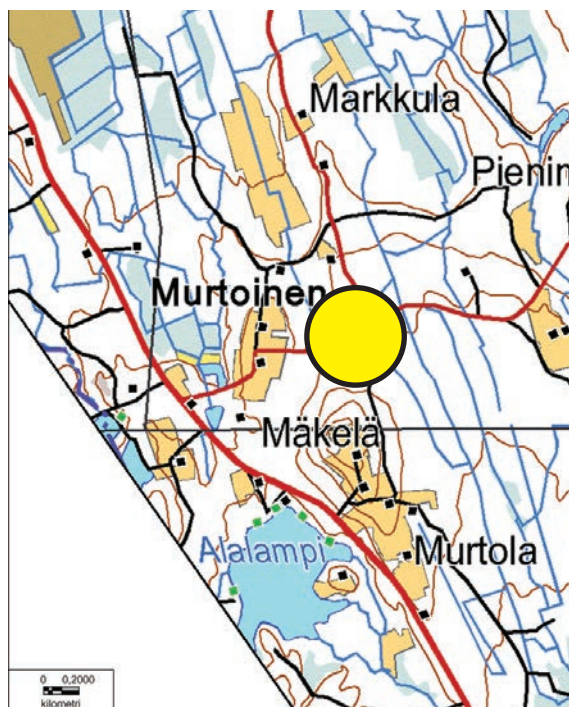
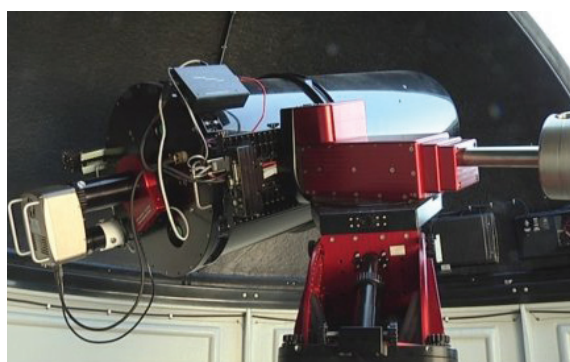
Lähteet

<http://www.ursa.fi/yhd/sirius/> >Hankasalmi

http://yle.fi/uutiset/hankasalmella_havainnoidaan_avaruuden_ihmeita/2859026

<http://www.jenergialehti.fi/index2.php?id=18&articleId=149&type=8>

Kuvat: <http://www.yle.fi>

JÄTEVEDENPUHDISTAMO

Opetuskäyttö

Uusi keskusjätevedenpuhdistamo, joka edustaa parasta tekniikkaa.

Kuvaus

Hankasalmelle rakennettiin uusi jätevedenpuhdistamo kolmen vanhan puhdistamon tilalle. Uudelle puhdistamolle johdetaan jatkossa Hankasalmen kirkonkylän, asemanseudun ja Niemisjärven taajama-alueilla muodostuvat jätevedet sekä jätevesiverkostoon liittyneiden vesiosuuskuntien jätevedet. Laitokseen tulee aluksi 3 550 asukkaan vedet, ja tavoitteena olisi määrän olevan vuonna 2020 noin 4 000. Puhdistamo mitoitetaan 800 jätevesikuutiolle päivässä, jälkiselkeytsaltaat 900 kuutiolle.

Käsittellyt jätevedet johdetaan purkujohdossa Kuuhankaveden Viinikkalanselälle. Mahdollista on myös esikäsiteltyjen ohitusvesien johtaminen purkujohdossa poikkeustilanteissa Kääkönsuolle ja sieltä edelleen Kääkönojaa pitkin Pellisensalmeen. Puhdistamon toiminnalle asetetut jäteveden käsittelyvaatimukset ovat tiukemmat kuin mitä valtioneuvoston asetus yhdyskuntajätevesistä edellyttää. Uusi puhdistamo edustaa parasta käytettävissä olevaa tekniikkaa, joka mahdollistaa parempien puhdistustulosten saavuttamisen kuin mitä asetuksessa on edellytetty.

Myös kokonaistypenpoistolle on asetettu lupapäätöksessä käsittelyvaatimukset. Puhdistamo toteutetaan siten, että kokonaistypenpoisto on mahdollisimman hyvä. Ympäristölupapäätöksen mukaisesti jäteveden käsittelyvaatimukset tiukentuvat edelleen vuoden 2014 alusta lähtien.

Toimintaa koskevaan käyttö-, päästö- ja vaikutusten tarkkailuun on lupapäätöksessä kiinnitetty erityistä huomiota. Toiminnasta mahdollisesti aiheutuvia vesistövaikutuksia tarkkaillaan tehostetusti ainakin kolmen vuoden ajan puhdistamon aloitettua toimintansa.

Myös Kuuhankaveden hygieenisen vedenlaadun tarkkailuun on kiinnitetty huomiota. Hygieenistä laatua tarkkaillaan myös puhdistamolta vesistöön johdettavasta jätevedestä.

Saavutettavuus

Uusi puhdistamo rakennetaan nykyisen raviradan taakse, noin kaksi kilometriä kirkolta etelään.

Lähteet

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=308598&lan=fi>
<http://www.ksml.fi/uutiset/keski-suomi/hankasalmen-uudelle-jatevedenpuhdistamolle-ymparistolupa/818468>

